

Dragana RADOJIČIĆ*

LEKSIKON ETNOLOGIJE CRNE GORE — ISKUSTVA I PERSPEKTIVE

Apstrakt: Etnološki leksikoni objavljeni su u više evropskih država, a iskustva etnologa i antropologa u kreiranju ovakve vrste naučno-stručnog izdanja, te procjena naučnog i javnog doseg ovakvih publikacija u drugim zemljama bitno su uticali na kreiranje i tematsko usmjeravanje *Leksikona etnologije Crne Gore*. Evaluiranje recentnih iskustava, kao i sadašnjeg stanja etnologije/antropologije (i bliskih disciplina) u naučnoistraživačkom, nastavno-naučnom, muzeološkom i kontekstu kulturnih politika u Crnoj Gori, omogućava korisne uvide i nove ideje za buduće projekte. Uzeta je u obzir postojeća naučna relevantna evidencija kao dragocjeni putokaz za razumijevanje prošlih i aktuelnih procesa. Pružen je uvid u složenost procesa stvaranja jednog ovako zahtjevnog projekta, prije svega zbog njegove disperzivnosti i bogatstva kulturnih fenomena koji će biti predmet obrade. *Leksikon* ima za cilj pružanje osnovnih, kao i reprezentativnih znanja iz etnologije i antropologije, uz pomoć poddisciplina/podoblasti (proučavanje porodice, religije, identiteta, ishrane, materijalne kulture, popularne kulture, komunikacije i sl.) i zapravo predstavlja onu tačku u kojoj *multidisciplinarnost* postaje *interdisciplinarnost* i tako iz mnoštva informacija izdvaja one relevantne za razumijevanje društva i kulture. Ovaj naučni i stručni poduhvat teži da doprinese očuvanju kulturnog nasljeđa, podizanju nivoa kulturnih i političkih strategija i društvenog dijaloga.

Ključne riječi: *etnološki leksikoni, kulturno nasljeđe, koncepcija Leksikona etnologije Crne Gore, disperzivnost, perspektiva*

Danas 8. novembra 2019. godine imamo zadovoljstvo da su se brojni etnolozi i antropolozi iz Crne Gore, kao i naši dragi gosti iz inostranstva okupili u Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti u Podgorici, što simbolično označava neki novi početak, dok raditi zajedno znači napredak. Ostati zajedno — garantuje uspjeh ovog i mnogih drugih projekata. Nadovezujući

---

* Prof. dr Dragana Radojičić, naučni savjetnik, Etnografski institut SANU, Beograd, radojicic.dragana6@gmail.com

se na prethodne riječi akademika Dragana Vukčevića, predsjednika CANU, možemo se ponadati da će međunarodni naučni skup *Etnologija i leksikoni — iskustva i ideje* uliti volju mnogima da se projekat *Leksikon etnologije Crne Gore* ostvari u najboljem duhu nauke i struke. Referati su izdvojeni u tri sesije, skladno povezane, od kojih je prva *Etnološki leksikoni u evropskom kontekstu*, druga *Etnologija i antropologija u crnogorskom kontekstu* i treća *Kulturne politike i baština u domaćem kontekstu*.

Navedeno ukazuje na dobar početak rada na budućem *Leksikonu*, te nagovještava uspješnu realizaciju jednog važnog društvenog poduhvata.

To što smo se okupili u velikom broju, pruža moguće potrebne odgovore i rješenja, predstavlja sumirana znanja, iskustva, a predlozi će biti od velikog značaja, kao podstrek svima koji se bave etnologijom i antropologijom i srodnim naukama u Crnoj Gori. Svima vama od struke i nauke omogućen je jedinstveni okvir ka sopstvenim uvidima, promišljanjima o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti etnologije i antropologije — iz lokalne, nacionalne i regionalne, ali i iz šire, globalne perspektive, prije svega imajući u vidu uočenu tendenciju marginalizacije društvenih i humanističkih nauka svugdje u svijetu.

Konceptija *Leksikona* markirana je potrebom da se iznađe jedan od načina prepoznavanja disciplina u savremenim okolnostima u sagledivoj budućnosti. Bez očekivanja konačnih i savršenih rješenja, s obzirom na to da svako vrijeme nađe ključ za otvaranje brojnih tajni i dekodiranje istih, redakcija *Leksikona etnologije Crne Gore* prihvatila se složenog zadatka, sa onom iskonskom snagom koju donosi stvaralački polet, kako bi plodovi budućeg rada, nadamo se, bili sjeme novih projekata iz ove i srodnih disciplina.

NEKAD — DANAS

Panta rhei. Sve teče, sve se mijenja i ništa ne ostaje isto. Dokazano je da uprkos neprekidnim mijenama nešto ipak ostaje vječno, a to je dobru posvećena ljudska spoznaja.

Jednom prilikom Vinston Čerčil je rekao da se preživljavanje sastoji od onoga što smo dobili, a da život čini ono što darujemo drugima. Jednako je važno da se u eri globalne međuzavisnosti, ispunjene brojnim napetostima, afirmišu i obnavljaju suštinske vrijednosti našeg i drugih nasljeđa. Mari Peri upozorava da istorija našeg vijeka pokazuje da kada izgubimo to nasljeđe, rizikujemo da izgubimo humanost, a civilizovanom svijetu prijeti organizovano varvarstvo.

Istorija kulture ne može se posmatrati bez šire društvene istorije. Smjene vladara i društvenog uređenja, manji ili veći sukobi i ratovi, tehnološki, industrijski i ekonomski razvoj — sve to predstavlja važan okvir za razumijevanje kulture jednog doba ili podneblja, koja se može posmatrati iz

različitih perspektiva: iz perspektive istorije ideja koje su mijenjale lice svijeta, ili iz perspektive umjetničkih ostvarenja koja su pomjerala granice razumijevanja, iz perspektive istorije vjerovanja, običaja i rituala, smjene religijskih ideja i institucija, ili pak — iz perspektive kulture svakodnevice — uobičajenog društvenog i privatnog života koji je reflektovao sve velike promjene duha. U svim tim smjenama Mediteran (Crna Gora je njegov dio) imao je posebnu ulogu. Granice Mediterana, kako Predrag Matvejević kaže, nisu ucrtane ni u prostoru ni u vremenu, nisu istorijske, državne ili nacionalne i stoga asociraju na *krug koji se kredom stalno opisuje i briše, koji valovi i vjetrovi, djela i nadahnuća šire ili sužavaju*. Mediteran je vijekovima spajao i razdvajao narode i rase, te ga je stoga nemoguće posmatrati sa partikularističkog stanovišta bilo je koje vrste, jer — uproks brojnim državnim, religijskim, nacionalnim i drugim podjelama, opstaju unutrašnje mediteranske veze. Jednako je i sa kulturom Crne Gore.

Moderno doba bremenito je zbog niza različitih problema, a promjene u društvenom i kulturnom okruženju neminovno prate stupanje novih ideologija na scenu. Stoga, pitanja koja je savremeno doba globalizacije, tehnokratije, ekonomske krize, interneta i brzih informacija, koje nužno ne uključuju znanje, uputilo čovječanstvu, reflektuju se i na odnos prema društvu i životu. Munjevitna razmjena informacija, inovacije, tehnološki napredak doveli su do gotovo neprimjetnog uticaja tradicije u mnogim društvima — zato je pred nama obaveza da stručno odabrane tradicionalne vrijednosti postanu neizostavni dio govora modernim softverskim jezicima jer one tim komunikacijskim kanalima postaju dio novih mladih generacija. Tradicijom se treba baviti, treba je njegovati — ona ponekad može biti i otklon od uzburkane sadašnjosti.

Hajdeger kaže da je tradicija *ono što je dovoljno staro da bi vječito bilo mlado*. Kretanje ka budućnosti, činjenica da se sve tako brzo dešava, navodi na pomisao da je opravdano sačuvati sve što je do sada objavljeno kao pouzdan izvor za izradu leksikografskih članaka. Horacije je savjetovao da svako djelo sedam godina u ladici, pohranjeno i skriveno, zri, ali mi živimo u eri internet nebesa pokušavajući da definišemo naše sadašnje i buduće bitisanje, dok mnogo toga izmiče.

Etnologija i antropologija razvile su se u značajne naučne discipline, a shvatanja o njihovom predmetu i ciljevima mijenjala su se, metodologija naučnog rada usavršavala. Uzimajući u obzir složenost kulturnih fenomena, antropologija se istakla kao disciplina sa najadekvatnijim analitičkim aparatom, pozivajući na njihovo višeslojno iščitavanje.

Etnologija i antropologija svoju prepoznatljivost kao naučne discipline stvarale su istražujući život običnih ljudi u ograničenom kontekstu, posebno u malim zajednicama, usmjeravajući ih najčešće na opisivanje toka života

u prelomnim događajima, folklorne tekstove, rituale iz životnog i kalendar-skog ciklusa, specifične praznične proslave itd.

Raznolikost bogatstva, bogatstvo u raznolikosti odlikuju Crnu Goru. Geografski i kulturološki posmatrano, Crna Gora je idealno pozicionirana za realizaciju i ovakvih projekata kao što je *Leksikon etnologije Crne Gore*, koji ima i viziju budućnosti. U ime budućnosti par slikovitih riječi iz prošlosti od Stefana Mitrova Ljubiše: *Ja се суиџрадан* (говори Кањош Мацедоновић) *ођеднет доламом зеленом од кадифе, шито сам лани у Дубровнику кројио; јечермом и докољеницама у чистој срми, шито сам љетос добио из Скадра, ириша-шем мач вуковац у средрњијем њлочама, шито ми је ђед у ШИањи куйио; а сџлави на главу челенку царџџрадску, а на челенци њеро лабудоово, скоро моје висине.* Specifičnost ovog prostora i stanovnika ogledala se i u lakoći prihvatanja „novog” — ma odakle dolazilo, te su se bez većih potresa različiti kulturni uticaji sabirali, ne narušavajući ni najmanje vijekovima nataložene osobenosti, ne remeteći duhovni mir naroda, stvarajući sintezu raznih smjerova i strujanja, usklađenu i prilagođenu ovoj geografskoj širini i dužini, klimi i reljefu.

SLOVO O LEKSIKONU

Izdavanjem *Leksikona etnologije Crne Gore* Crnogorska akademija nauka i umjetnosti i njen Leksikografski centar u prilici su da u jednom značajnom segmentu pruže doprinos razvoju etnologije i antropologije u Crnoj Gori, ali i očuvanju sopstvene tradicije. Objavljivanje ovog leksikografskog djela doprinjelo bi većoj „vidljivosti” disciplina, razumijevanju opšteg značaja razvoja etnologije u Crnoj Gori, te približavanju disciplina širem krugu korisnika što, šire posmatrano, u konačnici predstavlja recentni prodor nauke u društvenu zajednicu.

Potrebno je imati u vidu i svu složenost procesa stvaranja jednog ovako zahtjevnog projekta; prije svega zbog njegove disperzivnosti, a i složenosti kulturnih fenomena koji će biti obrađeni u leksikografskim člancima i koji će doprinijeti njihovoj višeslojnosti i povećati vrijednost njihove stručne i šire recepcije.

Napomene radi navodimo da su se etnološki leksikoni (i srodne publikacije) priredili u više evropskih država, a iskustva etnologa i antropologa u kreiranju ovakve vrste naučnih i stručnih izdanja, te procjena naučnog i javnog dosega ovakvih publikacija u drugim zemljama, bitno su uticali na kreiranje i tematsko usmjeravanje koncepcije *Leksikona etnologije Crne Gore*.

Stoga je uzeta u obzir postojeća naučna relevantna evidencija kao dragocjeni putokaz za razumijevanje prošlih i aktuelnih procesa.

Leksikon ima za cilj pružanje osnovnih ali i reprezentativnih znanja iz etnologije, što podrazumijeva upoznavanje sa osnovnim pojmovima, teorijama i dostignućima etnološke nauke u Crnoj Gori, uz pomoć poddisciplina/

podoblasti (proučavanje porodice, religije, identiteta, ishrane, materijalne kulture, popularne kulture, komunikacije i sl.) i zapravo predstavlja onu tačku u kojoj *multidisciplinarnost* postaje *interdisciplinarnost* i tako iz mnoštva informacija izdvaja one relevantne za razumijevanje društva i kulture. Teži ka osposobljavanju za angažovani i kritički odnos prema fenomenima tradicije, identiteta i kulturnog nasljeđa. Vremenski raspon leksikografskih članaka biće usmjeren i na dijahroniju i na sinhroniju, od lokalnog do šireg evropskog konteksta. Omogućiće upoznavanje sa osnovnim etnografskim i etnološkim karakteristikama različitih regiona u Crnoj Gori, u skladu sa relevantnim kulturno-istorijskim procesima i ključnim pitanjima vezanim za identitetske strategije savremenih društvenih grupacija. Takođe, biće omogućen i uvid u savremene, domaće i svjetske tokove etnološke i antropološke misli, doprinijeće očuvanju kulturnog nasljeđa, podizanju nivoa kulturnih i političkih strategija i društvenog dijaloga. Sve pomenuto biće urađeno uz korišćenje relevantne literature i ostalih izvora informacija i znanja. Tekstove će pratiti bogat i sadržajan likovni i foto-materijal. Likovna građa — fotografije su izatkale vezu između etnoloških pojava, antropoloških karakteristika i vizuelnih prikaza u jedinstvenu strategiju izlaganja.

Autori odrednica imaće zadatak da u skladu sa predviđenom dinamikom i leksikografskim pravilima iznesu svoja istraživačka iskustva, te da ih predstave u formi i stilu koji je zadat.

Leksikon će u jasnoj i sažetoj formi predstaviti razvojni put etnologije kao naučne i obrazovne discipline, pružiti uvid u najkarakterističnije pojmove iz oblasti duhovne, materijalne i socijalne kulture, šire posmatrano, te tako ovaj projekat učiniti kapitalnim za kulturnu i društvenu scenu Crne Gore. Odrednice će obuhvatati običaje, obrede, rituale, institucije, istaknute i zaslužne pojedince, prakse privatnog i javnog života, ključne narative, umjetničko i mitsko nasljeđe, religije, religijske forme tradicionalne i savremene, te njihove promjene, paralelno sa onim što se može definisati kao „događaji dugog trajanja”. Biće obuhvaćene različite tradicije, te njihove upotrebe i zloupotrebe kroz istoriju, njihova prihvatanja i odbacivanja, sve do retraditionalizacije savremenog crnogorskog društva u širem, globalnom kontekstu. Istovremeno, biće preispitane i dominantne naučne paradigme u oblasti etnologije i antropologije.

Načinom obrade pojmova, referentnošću saradnika i sintetizovanim uvidima, te stručno i pedantno obrađenim leksikografskim člancima, može se, pored naučnog značaja, postići još jedan važan cilj, a to je popularan pristup predstavljanju rezultata naučnih istraživanja objavljenih u relevantnoj literaturi. Na taj način bi se šira čitalačka publika upoznala sa zanimljivim i nadasve značajnim detaljima koji se tiču života i običaja u prošlosti, ali i u savremenosti.

Leksikografski članci obrađivaće takođe arhaične i univerzalne pojmove, kao i one specifične — lokalne i nacionalne. Unutrašnja strukturna organizacija leksikona odnosno abecedara, kao ishodišta inicijalnih istraživanja, težila bi obradi pojmova tradicionalne i savremene kulture.

Leksikon će se sastojati od oko 500 leksikografskih članaka. Međusobne odnose između broja leksikografskih članaka u abecedaru u okviru određene podoblasti određuje redakcija, u skladu sa referentnim uputstvima *Leksikografskog centra CANU* i dobrom leksikografskom praksom, koja *obim* članka određuje *važnošću* obrađene teme/ličnosti. Tematski članci (odrednice) u leksikonu biće prema sadržaju podijeljeni na *predmetne* i *biografske*, u međusobnom odnosu 90 : 10%.

Struktura članaka biće oblikovana tako da se leksikografskim stilom iznesu naučno potvrđena saznanja o predmetu obrade.

Nakon pisanja leksikografskih članaka biće pristupljeno uredničkom pregledu, leksikografskoj redakciji, lekturi, korekturi i imprimaturi. Kategorizacija broja slovnih znakova u okviru koje će biti obrađivane leksikografske jedinice biće sprovedena u skladu sa principima odnosno trima fazama u izradi integralnog abecedara (licitaciona, eliminaciona, integraciona faza).

Leksikon se može posmatrati i kao ključ za sintezu postojećih razasutih saznanja, ali i smatrati zasnovateljskim i podsticajnim poduhvatom za seriju drugih etnoloških i antropoloških djela.

Pri realizaciji ovog projektnog zadatka potrebno je umrežavanje stručnjaka iz oblasti etnologije, antropologije i srodnih disciplina na nivou svih referentnih institucija u Crnoj Gori i u širem okruženju.

* * *

Kao što su i naši životi nesavršeni, tako je i rad na ovom osnovnom projektnom zadatku o vjekovnom ljudskom iskustvu i bitisanju čovjeka sa ovih prostora, iako koncipiran sa namjerom da sabere ljude iz struke i nauke i postepeno nas uvede u nove poduhvate, obilježen načelnom nesavršenošću jer je teško ostvariti zahtjev sveobuhvatnosti kada je o proučavanju kulture riječ. Ipak, imamo dobru volju i uporno nastojanje da na najbolji način obradimo brojne teme iz etnologije i antropologije Crne Gore, od antropoloških odlika do nošnje — kićenog odijela, hoda po katunima, zboru, gusala, sagledavanja običaja, redom opisanih, i sve to uz pokušaj da se prikaže neraskidiva povezanost ljudskog života sa tokom istorije, zemljom koja ga hrani i tradicijom koja ga krasi.

Evaluiranje recentnih iskustava, kao i sadašnjeg stanja etnologije/antropologije (i bliskih disciplina) u naučnoistraživačkom, nastavno-naučnom,

muzeološkom kontekstu i u kontekstu kulturnih politika u Crnoj Gori, omogućava korisne uvide.

Za očekivati je da će djela i misli mudrih i predanih sakupljača narodnog blaga Crne Gore u *Leksikonu* naći svoje pravo mjesto. Pored toga, ovaj istraživački, naučni i izdavački poduhvat, osim što bi doprinio očuvanju kulturnog nasljeđa i razvoju kulture, potencijalno bi rezultirao i podizanjem nivoa građanske svijesti i međusobne tolerancije, te unaprijedio političke strategije i društveni dijalog.

Stoga valja izraziti iskrenu zahvalnost svima koji su, nesebično se zalažući, omogućili početak rada na ovom projektu.

Simo Matavulj je zapisao da onaj *ko ne zna što je prigovor, ne zna šta je dogovor*.

Dragana RADOJIČIĆ

ETHNOLOGICAL LEXICON OF MONTENEGRO
— EXPERIENCES AND PERSPECTIVES

Summary

Ethnological lexicons have been published in several European countries. The experiences of ethnologists and anthropologists in creating these scientific and professional works and the evaluation of scientific and public accomplishments of these publications in other countries have significantly influenced the creation and topic selection of the *Lexicon*. The evaluation of the recent experiences, as well as the current situation of ethnology/anthropology (and related disciplines) in the scientific research, educational and scholarly area, museums, and in the context of cultural politics in Montenegro, enables useful insight and new ideas for future projects. Furthermore, the new research will give the insight into the potential new research directions. The complexity of the creation process of a project as complex as this has been highlighted most of all due to its dispersity and complexity of cultural phenomena that will be covered. The main aim of the lexicon is to provide basic as well as specific knowledge from ethnology: this implies the introduction of the basic terms and accomplishments of ethnological science in Montenegro, with the help of the subdisciplines/subsections (family research, religion, identity, material culture, popular culture, communication and many others). This represents the point where multidisciplinary becomes interdisciplinary, and thus, from a range of information separates those relevant for the understanding of society and culture. This scientific and professional venture aims to contribute to the cultural heritage preservation, raising the level of cultural and political strategies and social dialogue.

Keywords: ethnological lexicons, cultural heritage, concept of the Lexicon, dispersity, perspective

